



HISTÒRIA

Causa entre l'abat d'Amer, senyor del lloc de Colomers i Margarida de Foixà, senyora del castell de Foixà, 1494

Per Josep Brugada i Gutiérrez-Ravé^(*)

Resum

Es tracta de la transcripció de la Causa entre l'abat del monestir de Santa Maria d'Amer amb Margarida de Foixà, senyora del castell de Foixà. Llorenç Marull, abat del monestir d'Amer, manté una demanda contra la senyoria de Foixà perquè permet el pasturatge en territoris del terme de Colomers que són de la jurisdicció de l'abat d'Amer. Els caps de bestiar pasturen en una illeta que pertany a l'abat per privilegi reial i per això en rep, censals, delmes, arroves i béns. Informat el batlle que dites pastures no es podien consentir, aquest fa cridar el Via fora! Tant el bestiar de la dita senyora com els caps de bestiar de Pere Pont, han de pagar els tributs a l'abat i marxar de l'indret. Pere Pont s'hi nega i organitza un gran avalot i profereix injúries als homes de l'abat i al mateix abat. Pere Pont i els seus eleven les seves queixes i denúncies al veguer de Girona.

Paraules clau

Feudalisme monàstic, senyoriu eclesiàstic, abat, dominis, jurisdicció territorial

Abstract

This text is about the transcription of legal cause between the abbot of the monastery of Santa Maria d'Amer with Margarida of Foixà, lady of the castle of Foixà. Llorenç Marull, abbot in Amer's Monastery, holds a demain against member of Foixà so allows grazing in the territories of the term of Colomers which are of the jurisdiction of the abbot of Amer. The cattle graze on an island that belongs to the Father by royal privilege and therefore receives, censuses, tithes pounds and goods. Informed the magistrate that these grasses could not be allowed, this is called the Way Out! Both livestock such as cattle Mrs. Pere Pont must pay taxes to the abbot and left the place. Pere Pont refuses organizes a commotion and utters slander men of the abbot and the abbot himself. Pere Pont and raise their complaints to their chief magistrate of Girona.

Keywords

Monastic feudalisme, dominion church, abbot, domains, jurisdiction

Recepció: 27/05/2014 • Acceptació: 10/10/2014.

* Llicenciat en filologia catalana, Màster en Iniciació a la Recerca UdG, Membre de l'Institut d'Estudis Gironins.

DOI: 10.2436/20.8010.01.163

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 45 (2014)
Josep Brugada i Gutiérrez-Ravé

EL FEUDALISME MONÀSTIC

No he sabut trobar cap historiador, ni propi ni pertanyent a un altre àmbit cultural que hagi fet “explícita” referència al concepte de “feudalisme monàstic”. Trobem, en canvi la referència en un dels volums de l'*Obra Completa* de l'escriptor empordanès Josep Pla.⁽¹⁾ Val a dir que en relació amb les estructures socials de l'edat mitjana i des d'un punt de vista de la terminologia històrica, la denominació pot ser vàlida en el benentès que per “feudalisme monàstic” entendríem el poder dels béns patrimonials que estaven sota la jurisdicció del monestir i que s'estenien molt més enllà del clos del cenobi i dels seus àmbits on la figura de l'abat exercia la màxima autoritat entre els seus súbdits i per sobre dels béns patrimonials que per dret pertanyien al monestir. La figura de l'abat ostentava el domini directe de molts béns. Com bé expressa Linage Conde, “*Desde los tiempos longobardos, visigodos y francos, los abades fueron grandes señores, inmersos a veces desbordantemente en la jerarquía feudal y en posesión de los correspondientes títulos de aquella nobleza.*”⁽²⁾ Sigui com sigui, l'escriptor de Llofriu, utilitza la nomenclatura no en tant que historiador, és clar; utilitza aquesta terminologia amb una voluntat divulgativa i/o didàctica, des d'un punt de vista literari. Malgrat tot, el concepte ens sembla prou vàlid per a explicar què va ser i en què va consistir el poder i el senyoriu monàstics. Josep Pla, però, en cap moment del seu text explicita què entén exactament per “feudalisme monàstic”. L'escriptor es refereix només a grans abadies que ostentaren en diverses èpoques de l'edat mitjana terrenys i propietats en territoris sovint ben allunyats de la jurisdicció que ens podria semblar més propera al monestir. Pla es referia, doncs, a la superioritat que podia arribar a tenir un

1. J. PLA, *Obra Completa*, Volum VII, *El meu país*, Barcelona, Destino, 1974, p. 69-81.

2. Vegeu A. LINAGE CONDE, *La vida cotidiana de los monges en la edad media*, Madrid, Editorial Complutense, 2007, p. 60.

abat, a vegades igual que el poder d'un baró o d'un senyor feudal. Sabem per les estructures socials de l'edat mitjana en els comtats catalans, que hi va haver senyors feudals, comtes, barons amb gran poder i que la majoria d'abats estaven sota la seva jurisdicció i els retien homenatge vassallàtic. No cal dir que la nissaga dels comtes-reis catalans ostentaren el poder absolut i per més que van tenir molt respecte, bones relacions fins i tot, pels grans abats de les grans abadies del país, també –i és veritat– alguns abats ostentaren més superioritat “jurídica” que alguns comtes, barons o senyories feudals. El terme emprat per l'escriptor Josep Pla, ens sembla si més no molt gràfic –plausible– referent al poder que podia arribar a tenir un abat a l'edat mitjana, el que els historiadors en diuen “senyoriu eclesiàtic”. És a dir, els béns patrimonials que podia arribar a detentar un abat o un bisbe. En el text del segle XV que analitzem del monestir de Santa Maria d'Amer es diu que, “la dita abadia e monestir de Amer té moltes e dins les viles, lochs e parròquies dins la diòcesi de Gerona en les quals ha alguna senyoria e jurisdicció.” I que l'abat Llorens Marull, que va ser abat almenys entre els anys de 1483-1498,⁽³⁾ “és senyor del lloc i terme de Colomers”, “té senyoria e és senyor dels dits llocs e terme de Colomers.”

Podem entendre la terminologia planiana, doncs, la semàntica del concepte, si atenem que en el nostre país, el “feudalisme monàstic”, el “senyoriu monàstic”, el “domini canonical” o el “poder monàstic” va ser ben propi i evolucionà paral·lelament al senyoriu comtal a vegades amb determinada tensió pel poder, els béns i els dominis patrimonials. Si ens fixem en figures abacials en el decurs de l'alta i la baixa edat mitjana, com ho serien alguns dels abats de Santa Maria de Ripoll, de Sant Pere de Rodes, Santa Maria de Poblet, de Sant Pere de Galligants o del mateix abaciologi de Santa Maria d'Amer, cenobi aquest darrer objecte de la nostra recerca, podrem apreciar les possessions patrimonials que ostentaven i les rendes que en percebien.⁽⁴⁾

3. *Catalunya Romànica*, Vol. V, p. 251, Barcelona, 1991.

4. Vegeu al respecte A. ALTISENT, “Organització i activitat de la comunitat al segle XII. Domini territorial i economia” Cap. III, *Història de Poblet*, Poblet, 1974. A. PLUJÀ, S. MASMARTÍ, *Els dominis de Sant Pere de Rodes al cap de Creus. Segons un capbreu de la Cellereria (1420-1429)*, Girona, Ajuntament del Port de la Selva, Fundació Albert Bassols, Museu d'Història de Catalunya, 2013; J. GISPERT RICARDO, “Procés de feudalització: anàlisi de la conflictitat en la gestió del domini de Vilabertran. Segle XII”, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, XXXI, (1998), p. 149-187. També Georges DUBY, “Extension des grandes seigneuries laïques et ecclésiastiques”, in *La société aux XIe et XIIIe siècles dans la région mâconnaise*, París, EHESS, 1988, p. 417-421.

Així, doncs, fent-nos ressò del terme emprat per l'escriptor empordanès “feudalisme monàstic” encara al segle xv –com demostrarem amb el document d'arxiu que transcrivim– el poder de l'abat del monestir d'Amer en aquestes dates era encara magnànim i ho continuà essent fins al segle xix en vigílies dels malaurats processos de desamortització. Com molt extensament ha demostrat també Xavier Solà, l'abat no només, “era l'únic i més important senyor directe i jurisdiccional de la vall i el terme d'Amer,” sinó que tenia el domini de terres, aigües, molins, forns de pa, pastures, el cobrament de delmes, primícies i altres prebendes a la vall del Brugent i en territoris allunyats de Santa Maria d'Amer. Tanmateix ostentava el “senyoriu” d'altres béns als territoris de l'Empordà. Dit abat, a més de tenir casa a la ciutat de Girona d'ençà de l'any 1233,⁽⁵⁾ a finals de l'edat mitjana –al segle xv– tenia possessions al terme de Colomers al Baix Empordà i aquests dominis s'extenien fins a la desembocadura del riu Ter a l'Estartit.⁽⁶⁾ Comptat i debatut, tal com expressava també l'historiador francès Georges Duby, “*Todos los establecimientos monásticos de Occidente poseían tierras.*”⁽⁷⁾

CONTINGUTS DE LA CAUSA

Segons afirmen D. Moré i S. Vega en un article molt aclaridor referit al monestir de Santa Maria d'Amer,⁽⁸⁾ almenys durant sis centúries, l'abat i el comte d'Empúries havien esgrimit disputes per la jurisdicció del terme de Colomers al Baix Empordà, “pugna jurídica secular” informen aquests autors. L'any 898 l'abat d'Amer guanyà un primer plet per les possessions del terme de Colomers. El 1295 l'abat declara davant del tribunal comtal d'Empúries que aquest no té jurisdicció en aquest territori. Així, doncs, els litigis venien de molt enrere. El document de finals del segle xv que transcrivim, esdevé una prova més del poder feudal de l'abat arribats ja als temps de la tardor medieval. Per tant, aquest històric de litigis entre l'abat

5. J. CANAL, E. CANAL, J.M. NOLLA, J. SAGRERA, *Girona en el segle XIII (1190-1285). Cartografia i descripció de la ciutat medieval*, Girona, 2010.

6. Vegeu en tota la seva extensió, X. SOLÀ I COLOMER, *El monestir de Santa Maria d'Amer a l'època moderna: religió, cultura i poder. De la reforma benedictina a la vigília de les desamortitzacions (1592-1835)*, 2 vols., Barcelona, Fundació Noguera, 2010.

7. Georges DUBY, “El monaquismo y la economía rural”, in *Hombres y estructuras de la Edad Media*, Madrid, (1980), p. 275.

8. Vegeu “El pregó de Fra Jeroni Climent, abat dels monestirs de Santa Maria d'Amer i de Roses als habitants del lloc de Colomers (1669)” in *Miscelània en honor de Josep M. Marquès*, p. 312-326. Barcelona, 2010.

d'un monestir, la representació i la jurisdicció civils, fan bona l'expressió planiana de "feudalisme monàstic" a la qual al·ludíem suara. En el document de 1494 s'insisteix en la figura d'autèntica "persona jurídica" de l'abat Llorenç Marull, abaciat que –com hem assenyalat– exercí entre els anys de 1483 i 1498. El document reafirma i recalca la categoria jurídica de l'abat i apel·la a l'antiguitat dels dominis patrimonials dels quals havia gaudit de bell antuvi el monestir. S'hi reconeix el poder de l'abat i la capacitat que té de delegar funcions amb la mateixa validesa jurídica. El document planteja, doncs, la querella als pastors n'Arnau de Casals i Marià de Cler, vassalls de la "Magnífica Senyora Margarida de Foixà" perquè els seus súbdits ha infringit amb llurs pastures la jurisdicció eclesiàstica. El document denuncia com els susdits pastors van fer cas omís dels advertiments de l'autoritat civil de part del batlle de Colomers. No atengueren tan solament al "Via fora", o sia als avisos pertinents, i a sobre fins i tot els vassalls es permeteren d'injuriar i blasfemar sobre la persona de l'abat. El cas pel que sembla va posar-se en mans dels jutges de la Cort Reial de Girona per tal que determinessin els perjudicis que ocasionaren els vassalls de "la dita senyora de Foixà", la qual, segons resa el document, estava mancada de "fonaments de dret". El text, més enllà de posar en evidència l'enèsim litigi entre el poder monàstic i el civil, és interessant també perquè fa una minuciosa descripció geogràfica de la toponímia menor de l'indret entre Colomers, Sobrànigues i Sant Llorenç de les Arenes.

TEXT

Causa entre l'abat d'Amer, com a senyor del lloc de Colomers i Joan de Foixà, procurador de la seva mare Margarita de Foixà, vídua de Lluís de Foixà, senyor del castell de Foixà, per raó de l'apresament de bestiar de Colomers, per intromissió en el terme de Foixà, 1494.⁽⁹⁾

1494 Reverendo fratris Laurencius Marull. Deo gratias abbas Monasterio beate Marie de Amerio per fundanda sua interventione loro petitionis per oyr arbitros sive positiones seguentes: non se ab stringes ad super suplicam per ratione in positis per te stamentibus nostros.

9. Manuscrit de l'Arxiu Històric de Girona, AHG 170-232-T2-4. Format en quart, 241 fulls. Probablement va ingressar a l'Arxiu Històric de Girona enmig de documentació notarial del districte de la Bisbal, llatí/català.

I *Et [jorno] posunt et oppositus fuerit perbare interdidit* que lo dit frare Llorenç Marull és indubitat abat del Monestir de dita Verge Maria de Amer e és en possessió del dit abediat e per tal és [h]agut e reputat e generat. E acò és per cedit.

II Item per oyt que lo dit frare Lorens Marull abat del desús dit per rahó de la dita abadia e monestir de Amer té moltes e dins les viles, lochs e parròquies dins la diòcesi de Gerona en les quals ha alguna senyoria e jurisdicció. E acò és per concedit.

III [r] Item per oyt los que entre altres coses lo dit reverent frare Lorens Marull abat desús dit per rahó de la desús dita abadia és senyor del lloc e terme de Colomers situat en la dita diòcesi. E açò és per concedit.

IV Item per oyt (tots) que lo dit lloc de Colomers ensems ab lo terme de aquell, són termenats de ordinacions. E açò és per consedit.

V Item per oyt per lo general lo dit frare Lorens Marull abat desús dit per rahó de la dita abadia té senyoria e és senyor dels dits lochs e terme de Colomers segons per les dites ordinacions són termenades e confrontades e exerceix tota la jurisdicció civil e exerceix imperi en los dits lochs e térmens de aquell. E açò és per concedit.

VI Item per oyt en general los predecessors sens abats del dit monestir de tots temps són estats en pacífica possessió dels dits lochs e terme de Colomers ensems amb la dita jurisdicció nuyl temps imperi e açò de ·X· anys de ·XX· anys e de tants de temps que no és memòria de gents en que us tra . E lo dit frare Lorens abat del desús dit del dia de dita possessió per ell obtenguda. E açò és per lo cedit.

VII Item per oyt ço que per rahó d'esta dita < > nuyl <full malmès> lo dit frare Lorenc Marull abat desús dit e sos predecessors e han acostumat temps ba(t)lle per esperonar la dita jurisdicció dins lo dit lloch e térmens de Colomers. E açò és per cedit.

VIII Item per oyt tots que nenguna altra persona no pot, ny deu esperar jurisdicció nuyl e nuyl principi dins los dits lochs e terme de Colomers sinó tan solament lo dit reverent abat o lo ba(t)lle per ell triat o procurador. E acò és percedit.

IX Item per oyt tots, que lo dit frare Lorenç Marull abat dit, ha triat en dies passats un batlle del dit lloch e terme de Colomers per exercir la dita jurisdicció, en Johan Batlle del dit loch de Colomers. E açò és percedit.

X Item per oyt tots General, lo dit Johan Ba(t)lle, batlle dels dits lochs e terme de Colomers e los predecessors segons són en pacífica possessió de tots temps de exercir la dita jurisdicció e esperant aquella s'imposen (6 anys) e penes en aquestes parts e lochs del dit loc de

[r] [la partió de] Colomers necessaris. E en nom de dit abat Senyor del dit lloch e terme. E açò és percedit.

XI Item per oyt sia que lo terme de Colomers en la part apellada los Borronals envers Foixà, la volta d'orient amena a Sant Romà, a mitjorn en la Rocha de Sant Llorenç sobre lo Vilar a sol ponent en la Rocha de Sobrànigues, a tremuntana en lo riu Ter de aquel loch qu'es diu e vulgarment se apella roques desús Sobrànigues e trevessa lo jonquerar o cap de Puig S'Aniol envers Sant Llorenç e trevessa e passe per unes roques que-hi són parts, les roques que-hi són sobre la església de Sant Romà e tot dret va e trevessa dessús e molt per part la església de Sant Romà e va fins al Puig del Vilar dins les quals partions és la illeta dita del dit abat de Mer. E açò és ver e percedit.

XII En lo pont que dins los dits térmens de Colomers és situada una illeta apellada la illeta del abat de Mer e açò és ver e percedit.

XIII Item per oyt tot general lo dit Johan Ba(t)lle, batlle del dit lloch e térmens de Colomers per lo dit abat ab veu de pública crida ha imposat bans ab recta pena, en la dita illeta qu'es diu vulgarment de dit abat, comminàs ab dita crida a tot hom generalment sots la dita pena general que negú no gos tallar arbres ne rama e lenya < > ni metra bestiar en dita illeta ne pesturar. E açò és percedit general en son terme o imposar bans mes no.

XIV Item per oyt tot que estant lo dit frare Lorenç Marull abat desús dit en salvaguarda e pretensió del senyor Rey, loch e privilegis de Colomers e censals, robes e béns, N'Arnau de Casals de la vila dins del bisbat de Girona, Marià de Cler Blanes, pastor de la dita Magnífica Senyora Margarita de Foixà e sent [mossèn]⁽¹⁰⁾ Pere Pont del loch de Foixà, no temés

10. Cavaller.

Déu ni la injustícia temporal, ha mes dins la dita illeta vulgarment dita de l'abat de Mer qui és dins los térmens del loch de Colomers per perturbar les persones de la dita illeta [e] injucidir en la dita pena caps de bestiar *salvo iure* compost infringint la dita salvaguarda real ocupar-se los staments del dit loch de Colomers dammificats e injuriats lo dit reverent abat. E açò és percedit.

XV Item per oyts tot general vist per lo reverent abat que lo dit bestiar era en la dita illeta e percurava la dita illeta en la qual havia veda, tant per la dita salvaguarda real com encara per lo ban e pena per dit batlle, imposa demanda al dit batlle, penyoras aquest no sabent de qui era ni de qui no. E açò és lo percedit.

XVI [r] Item per què lo dit batlle de continents anà ab dos o tres altres de la companyia a la dita illeta on lo dit bestiar era e penyora tot lo dit bestiar tant per la pena en que caigut era, com encara per la falsia guarda real que trencada havia, ocupant-se lo dit delme e la jurisdicció del dit abat. E açò és lo percedit.

XVII Item per oyt tots que penyorat que havia lo dit batlle lo dit bestiar e penyorat aquell lo dit pastor e Pere Pont [h]aguerem ignorat Via fora! A ladres contra lo dit bestiar anans fen[t] lo dit paper ab dit batlle al lloc

·V· de Colomers, lo dit batlle feu depositar lo dit paper de qui era lo dit bestiar. E açò és lo percedit.

XVIII Item per oyt tots que lo dit paper en la depositio no denuncia de qui era lo dit bestiar dies que hi havia ·XXX· de dita Senyora de Foixà e cinch cabrides de mossèn Pont, e lo reptava per passar. E açò és percedit.

Item per oyt tots que indicada impart lo dit abat, dix al dit pastor que se n'amenàs lo bestiar a la dita Senyora de Foixà e de mossèn Pont, volens fer cortesia a la dita Senyora e al dit mossèn Pont e que lo bestiar d'en Pere Pont restaria e pagaria lo ban o pena en què era tengut. E açò és ver ignorat.

XIX Item per oyt tots generalment lo dit pastor responent al dit reverent abat li dix que ell no se n'anave, ne se'n volia menar lo dit bestiar de la dita Senyoria de Foixà lo qual per cortesia lo dit abat li donaria si donchs no.

[r] se'n [sortia] lo bestiar de son amo qui és lo dit Pere Pont. E açò és lo ignorat.

XX Item per oyt tots generalment que lo dit paper vahem que lo dit ll-lustríssim abat no li volia donar lo dit bestiar de jou amb bexa lo bestiar de la dita Senyora e lo de mossèn Pont lo qual per cortesia li donave e axí se anava fent que no se'n mena gens. E com fonch fora lo loch de Colomers que *addendo malis malis*, fent indicació de braços per imposar via fora, comencés sens cosa alguna. E açò és per ignorar.

XXI Item per oyts tots que principiati lo dit Arnau de Casals pastor de lo dit so de [brasos] a sotmetre's sens cura alguna i mostrant-se més en lo enmig del dit cor de Colomers, lo dit dilluns, lo dit Pere Pont, amo del dit pastor, volent-se estar de spugnar lo ban o pena en

[r] que era caigut dit bestiar e stant en peraula lo dit pastor en la vora del Ter e de mig los térmens e jurisdicció de Colomers del dit abat, reprès lo dit so de Via fora a sometent, lo qual lo dit pastor havia principiati sens cosa alguna, *falsam culpa*. E açò és percitat.

XXII Item per oyts tots que encontinent se han principiati e adnotat lo dit pastor, lo dit so de braços a sometent sens cosa alguna contra lo dit reverent abat, mes passa lo dit riu Ter e juntas ab lo dit Pere Pont los quals ab dos junts cridats de grans crits e brams de braços a sometent per lo dit terme de Colomers e jurisdicció de dit abat, avelotassen (avalotessin) tots los vessalls del dit reverent abat, injuriant e damnificant lo dit reverent abat la qual justícia a son amo e senyor que a aquel e cinc-cents florins d'or e danys a mal, florins d'or calia fényer indicació e mode e raó és tan spantose, los

[v] quals anave més de béns seus. Per anys han pagats que tanta fe e tanta injustícia han sostenguda *salvo iure* <...> E açò és ver.

XXIII Item per oyts tots que los dits Pere Pont e Arnau de Casals pastors de lo dit [Senyor] mateix igualment e millorment ignoràs que lo dit venerable abat no use tota orde de dret, aquel han portat e denunciati al honorable veguer de Gerona. E axò és lo crèdit que els han injustament demostrat.

XXIV Item per oyts tots los que venguts lo dit [Senyor mateix] igualment e millorament ignoràs e denunciàs a mesura del dit honorable veguer de Gerona lo dit honorable veguer ha perseguits aquels e en altra.

[r] Item per oyts tots que lo dit diluns que temíem res per per dit [predit], mig de a part en lo qual fonch principiàt e determinat lo dit consens millor e millorament mes que dit venerable abat al dit honorable veguer de Girona feu de que a fi mes justiciar aquel als honorables jurats de Gerona. E no res menys mana a tots los jutges de Gerona se congregassen e s'ajustassen per la dita causa dins la Cort Reial de la dita ciutat respectivament, favorint la dita Senyora de Foixà contra tota orde de dret per ço que destrossassen lo dit sometent sens fundament de dret mes aver loch. E aço és per...

